

Hamvas Béla (1897–1968): Magyar író, filozófus, esztéta, a magyar szellemi élet jelentős, sokat vitatott alakja. A →magyar filozófiai életben az elsők között foglalkozott behatóan az egzisztenciális filozófiával. Több ezer oldalas, hatalmas életművet hagyott hátra, de hányatott sorsa és mellőzöttsége miatt életében csak kevés írása jelenhetett meg. Munkásságát 1990-ben posztumusz Kossuth-díjjal, 1996-ban Magyar Örökség-díjjal ismerték el. • Eperjesen született, édesapja Hamvas József (eredetileg Aschendorf József; 1871–1948) evangélikus lelkész, magyar-német szakos tanár volt. 1898-ban a család Pozsonyba költözött, ~ itt végezte középiskolai tanulmányait 1906–1914 között. Érettségi után hazafias érzelmektől fűtve önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett, tiszti iskolai kiképzést kapott. 1916–1917 között az I. világháborúban az ukrán és az olasz fronton teljesített katonai szolgálatot. Idegösszeroppanással és sebesüléssel többször is kórházba került, 1918-ban Ótátrafüreden nagynénje panziójában lábadozott, itt találkozott először →Kierkegaard írásaival, ami meghatározó élmény volt számára. • 1919-ben édesapja megtagadta a frissen megalakult Csehszlovákiában kötelezően bevezetett hűségesküt, ezért a családot kiutasították Pozsonyból, Budapestre költöztek. ~ 1919–1923 között a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-német szakos hallgatója volt. Egyetemi hallgatóként tudatosan készült az →irodalmi világba való belépésre, a *Tavas* c. folyóirat külső munkatársaként hét tanulmánya jelent meg a korabeli magyar irodalommal kapcsolatosan: *Irodalmunk legújabb irányai*, *Ady Endre pályája*, *Kosztolányi Dezső egyénisége*, *Babits Mihály, mint a modernnek klasszikusa*, *Szabó Dezső útja*, *Szomaházy István, A modern irodalom elmélete* (*Tavas*, 1919–1920). A modern magyar irodalom tanulmányozásából azt a következtetést vonta le, hogy az új irodalmat, amely világnézeti szempontból szerinté még kiforratlan, homályos érzések és gondolatok hatják át (egyrészt a szimbolizmus, másrészt a futurizmus), az →esztétika régi szabályaival nem lehet mérni. ~ szerint az új irodalom egy új szellemi forradalmat készít elő. A szimbolista líra fő kifejezésének →Ady Endre, Kosztolányi Dezső (1885–1936) és Karinthy Frigyes (1887–1938) költészetét tartotta. 1921-ben két írása jelent meg: *Knut Hamsun művészetéről*, *Modern világirodalom – Benedek Marcell könyve* (*Nemzeti újság*, 1921). • Első felesége az 1903-ban született Angyal Ilona, akivel 1928. június 29-én kötött házasságot. Bár kapcsolatuk már a házasság első heteiben megromlott, csak 1935-ben vált el tőle. Másodszor 1937-ben házasodott meg, felesége Kemény Katalin (1909–2004) író, művészettörténész, akivel alkotói közösséget is megvalósított, s aki életművét ~ halála után gondozta, az 1990-es rendszerváltoztatást megelőzően kéziratosan terjesztette, ill. 1990 után az életműkiadás munkáit (Dúl Antal [1945–2018] vezetésével) segítette. • 1923–1926 között ~ újságíró volt a *Budapesti Hírlap*nál, 1925-től a *Szózat*nál is. Mint újságíró satirikus karcolatokat, riportokat írt kora magyar társadalmáról és közéletéről, képzőművészeti kiállításokról, színelőadásokról. Ezen idő alatt több mint száz cikkét közölték. Ezekben az írásokban alakult ki az a hang és szemléletmód, amely haláláig jellemezte. 1922-ben írta az *Olbrim Joachim csodálatos utazása* c. esszét (uő: *A babérligetkönyv*, 1993), amely korai korszaka egyik jellemző munkájának tekinthető. 1927-ben az általa zsurnalizmusnak nevezett újságírói munkával meghasonlott, majd 1928-ban könyvtárosként elhelyezkedett a Fővárosi Könyvtárban (mai Szabó Ervin Könyvtár), ahol 1948-ig, elbocsátásáig dolgozott. 1928–1929 során írta meg az *Ördögösök* c. nagyobb lélegzetű regényét (megjelent: 2015), amely a *Karnevál* (1948–1951, megjelent: 1985) c. regénye előmunkálatának tekinthető. Az *Ördögösök* tizennyolc fejezete Robert Schumann (1810–1856) *Carneval* c. zeneműve (Opus 9) tételcímeit követve szól humoros-ironikus formában arról a →paradox életérzésről, amely ~t ezekben az években meghatározta. „Nos, ez a pokoli nyavalya az, aminek e mű az arcába nevet.” – ahogyan 1936-ban írta (uő: *A magyar Hüperion*, 21. levél, 2023, 141. old.) • A fiatalon megkezdett alkotói munka a későbbiek során új lendületet vett, középpontban a klasszikus görögséggel és →Nietzsche filozófiájának recepciójával. Érdeklődése a görög természetfilozófusoktól (→Hérakleitosz, →Empedoklész) →Platónon át egészen Stefan George (1868–1933) életművéig és ezoterikus köréig terjedt.

Sajátossága a visszatérően szatirikus írásmód, amelynek műfajában több, egymással összefüggő munkát is papírra vetett, amelyek többsége csak halála után, 2016-ban jelent meg *Nehéz nem szatírárt írni* c. 1931 végén már a *Nyugat*, a *Protestáns Szemle*, és a *Társadalomtudomány* szerzője volt, írt a *Válaszba*, a *Független Szemlébe*, az *Esztétikai Szemlébe*, és a *Katolikus Szemlébe*. Több, Nietzschevel és a kor legfontosabb társadalomtudományi, filozófiai, irodalomelméleti kérdésével foglalkozó írása látott napvilágot, így többek között a *Nietzsche-jubileum* (*Nyugat*, 1930, 23, 793–795. old.), *James Joyce Ulyssese* (*Nyugat*, 1930, 10, 814–817. old.), *Aldous Huxley és a véleményregény* (*Nyugat*, 1930, 15, 219–221. old.), *Új középkor. Nyikolaj Bergyajev történetfilozófiája* (*Protestáns Szemle*, 1932, 1, 20–24. old.), *Az orosz emigráció történetfilozófiája* (*Társadalomtudomány*, 1934, 3, 191–204. old.). Valamint: *Fák* (*Független Szemle*, 1934, 9–10, 213–215. old.), *Bizánc* (*Válasz*, 1934, 3–4, 213–225. old.), *John Cowper Powys* (*Napkelet*, 1934, 12, 4, 217–220. old.), *Modern apokalipszis* (*Társadalomtudomány*, 1935, 2–3, 113–127. old.), *Krisis és katarzis* (*Társadalomtudomány*, 1936, 1–3, 1–20. old.) stb. • Nietzsche filozófiája ~ korai korszakának meghatározó élménye, amelyet „hüperioni korszaknak” (uő: *Naplók I*, 2010, 112. old.) nevezett. Ekkor született *A magyar Hyperion* c. írása (1935–1936, megjelent két kötetben: 2007), amely első írói korszakának *ars poeticája* s tartalma 55 levélformában megírt esszé. A műcím utal Friedrich Hölderlin (1770–1843) *Hyperion* c. levélregényére (1797–1799; magyarul uő: *Hüperion*, 1958). Ezt a korszakot Nietzsche mellett a görög tragédiák és mitológémák, Empedoklész és Hérakleitosz inspirálták. Az utóbbi vonalat követve 1935-ben →Kerényi Károllyal közösen megalakította a Sziget-kört, a klasszikus görög hagyományból táplálkozó szellemi szövetséget, amely a Stefan George-kör magyar változatának indult. A körhöz csatlakozott többek között Szerb Antal (1901–1945), Németh László (1901–1975), →Prohászka Lajos és Kövendi Dénes (1894–1965). A kör háromkötetes antológiája az 1930-as évek szellemi életének jelentős eseménye volt (új kiadás: Németh László – Kerényi Károly – Hamvas Béla – Dobrovits Aladár – Gallus Sándor: *Sziget I–III*, 2000). A *Sziget* I. kötete (1935), amelyben többek között Németh László *Sziget és alkotás*, Kerényi Károly *Könyv és görögség* c. írása is helyet kapott, megjelent ~ *Brueghel*, ill. *Az írás platonizmusa* c. esszéje is. Ezen alkotások eszménye a tudományosság, az esztétikum, és az antik görögség egysége volt. A *Sziget* II. kötetében (1936) Kerényi és ~ álláspontja már eltávolodott egymástól. Még itt jelent meg ~ *Nietzsche és a George-kör* c. írása, valamint *Az Aphaia templom* c. esszéje, de az utóbbi már nem tudományos-filológiai szempontokat érvényesített, hanem a „hely géniuszának jelentőségéről” szólt, amely a transzcendens, természetfeletti tartalmak közvetítését hivatott létrehozni. A Sziget-kör Stemma könyvkiadójának gondozásában jelent meg ~ és Kerényi Károly szerzőségében a *Hérakleitosz műzsái vagy a természetről* c. kötet (1936), amely tartalmazta ~ Hérakleitosz-fordítását (uo., 35–54. old.), ill. a *Hérakleitosz helye az európai szellemiségben* c. tanulmányát (uo., 58–82. old.; új kiadás uő: *Az ősök nagy csarnoka III*, 2005, 305–347. old.). ~ ezt követően elhagyta a Sziget-kört, a még ennek szellemében fogant írásai csak sok évvel halála után jelentek meg (pl. *Az esquilinusi Venus*, *Az olimpiai Apollón*, *A meloszi sejt ház* = uő, *Arkhai*, 1994). A *Hexakümiön* a *A babérligetkönyv* c. írásával egy kötetben 2005-ben jelent meg. Ebben kritikát fogalmazott meg Kerényivel szemben, összegezte a Sziget-kör nagyívű vállalkozásának problémáit és kudarcának okait. • A →filozófia és az →irodalom mellett ~ egyre erőteljesebben érdeklődött a →művészetek és az esztétika iránt. Több, →zenével, irodalommal és képzőművészettel foglalkozó írása jelent meg a *Nyugat* és a *Válasz* mellett a *Napkeletben* és a *Független szemlében*. Thomas Mark álnéven jelent meg a *Független szemlében* a *Vázlat egy apokaliptikus történetfilozófiához* (1933, I, 1), az *Egy új Ady-revizió* (1933, I, 8, ill. 9–10), és a *Schumann* (1934, II, október) c. írása, valamint a *Három Goethe-töredék* (1934, II, augusztus) c. cikke. 1930 és 1948 között több mint kétszázötven publikációja látott napvilágot; a kor szinte valamennyi hazai irodalmi folyóiratában megtalálhatók esszéi, tanulmányai, recenziói. Nyomon követte a XX. sz. válságirodalmát, a főbb filozófiai

kérdéseket, az egzisztencializmust (→exisztencia), a társadalomtudományok változását. Az elsők között interpretált számos kortárs író és gondolkodót, akik közül a legjelentősebbek Aldous Huxley (1894–1968), James Joyce (1882–1941), →Heidegger és →Jaspers voltak.

- 1936 és 1945 között ~ tagja volt az *Esztétikai Társaságnak*, 1940–1944 között a *Magyar Társadalomtudományi Társulatnak*. 1938–1940 között részt vett és felszólalt a *Magyar Filozófiai Társaság* →Brandenstein által szervezett vitaülésein. Az előadások, amelyekhez hozzászólt, a filozófia mibenlétéről, Heidegger filozófiájáról, vallásbölcseleti kérdésekről és a filozófia jövőjéről szóltak (vö. *Athenaeum-tár*, 1998, 27. old., 177., 191., 459., 522., 522., 656. old.). A filozófiai érdeklődésének középpontjában egzisztencialista kérdések álltak, amelyek a filozófiát tevékenységként, belső aktivitásként jelölik meg, ahol az ember szabadságán, döntésén, →személyes választásán van a hangsúly (uő: *Szellem és egzisztencia. Karl Jaspers filozófiája* (megjelent: *Filozófia I* [a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem Filozófia Intézetének kiadványa]; második megjelenés: Pécs, 1988, 27–85. old.).
- 1937-ben ~ elkészítette a krízisirodalom filológiai pontosságú feldolgozását, amely bibliográfiával kiegészített tanulmányként *A világválság* c. jelent meg (*A világválság. Aktuális kérdések irodalma a Fővárosi Könyvtárban*, 53, 1937, 39–48. old.; új kiadása a Szigethy Gábor [1941–] szerkesztette Gondolkodó magyarok sorozatban, 1983). A munkában ~ közel 700 szerzőnek a világválság témakörében írott munkáját tekintette át. A *krizeológia* (~ nevezi így a válsaggal foglalkozó művek műfaját) történetét három nagy korszakra osztja: az első korszakban (1918-ig) a művek uralkodó hangja filozofikus, a másodikban (1929-ig) a válság leírása kulturális és történeti szempontú, a harmadik korszakban (1929 után) főként politikai, gazdasági és társadalmi kérdések dominálnak.
- A II. világháború idején, 1940–1944 között háromszor hívták be frontszolgálatra. 1944-ben a rábízott munkaszolgálatosokat élete kockáztatásával hazaengedte. Németországba vezényelték, ahol egységétől megszökött, majd Budapesten bujkált. Mindez nem akadályozta meg abban, hogy írjon, 1943-ban jelent meg első esszékötetete *A láthatatlan történet* (1943; második megjelenés: 1988), majd *A háború nagysága és az ember kicsinysége* c. esszéje (*Társadalomtudomány*, 1943, 23, 1–2, 55–69. old.). A háború alatt írta a *Scientia Sacra* c. esszékötetét (első és második kötet: 1943–1944, megjelenés: 1996), amely megnyitotta második írói korszakát. E korszak fő témája az egyetemes „metafizikai hagyomány”, amely René Guénon (1886–1951) francia tradicionalista, misztikus író nyomán az ókori szent könyvek egybecsengő tartalmára, az emberiség szellemi →hagyományára összpontosított (→tradicionalizmus). A hagyomány kérdése ~ életművének meghatározó témája lett. A *Scientia Sacra* harmadik kötete (1960–1964), amely A kereszténység alcímet viseli (megjelent: 1996), Nietzschehez és Kierkegaard-hoz hasonló valláskritikát és egyházkritikát fejtett ki és az ember autentikus létének kérdésére keresi a választ. Az egzisztenciális krízisből kivezető utat is a metafizikai hagyomány tanulmányozásán keresztül látta elérhetőnek, amennyiben a hagyomány az emberiség népen, nemzetén és korokon átívelő tudása az ember eredeti, ún. „antropológiai alapállásáról” (uő: *Mágia szutra* [1950, megjelenés: 1994], 39. bekezdés). ~ kutatása kiterjedt a védikus hagyomány, a buddhista, a kínai, a tibeti, az egyiptomi és az iszlám tanítások (→indiai filozófiák, →kínai filozófia, →muszlim filozófia), valamint a görög hagyomány tanulmányozására is. Nem leltárba kívánta venni a hagyomány elemeit, hanem láttatni akarta a sokszerűség mögött megbúvó egyöntetűséget, az egyetemes hagyomány fundamentumát (vö. uő: *Az ősök nagy csarnoka I–III*, 1936–1961; megjelenés: 2003–2013).
- 1945-ben ~ budapesti lakását bombatalálat érte, ott tárolt kéziratai, könyvei elégték. Ennek hatása válik láthatóvá a háború után kibontakozott, haláláig tartó harmadik alkotói korszakában. 1945-ben könyvsorozatot indított *Egyetemi Nyomda kis tanulmányai* c. A több mint 30 füzetre tervezett sorozatból végül tíz készült el. Első kötete ~ saját műve, *A száz könyv* (1945), amely az emberiség történelmének legfontosabb alkotásait tekinti át a *Rigvéda* himnuszaitól John Cowper Powys (1872–1963) munkáiig. A sorozathoz hasonló céllal antológiát állított össze – felesége, Kemény Katalin társszerkesztésével – *Anthologia Humana*:

Ötezer év bölcsessége c., amely az emberiség bölcsességének maradandó áttekintését kívánta nyújtani. A könyv 156 szerző vagy forrás rövid idézetével jelent meg, 1946 és 1948 között három kiadást is megért. 1945 és 1947 között rendszeresen részt vett az újjáalakult *Magyar Esztétikai Társaság* ülésein, ahol többször felszólalt. Előadásokat tartott, recenziókat, esszéket, tanulmányokat publikált esztétikai, irodalomelméleti, zeneelméleti témákban többek között a *Diárium* és a *Sorsunk* c. folyóiratokban. 1945-ben ~ „szellemi munkaközösséget” alapított →Szabó Lajossal és →Tábor Bélával azzal a céllal, hogy kutassák „a létezés és az élet szélső pontjait” (Hamvas Béla: *Tény és titok*, 1999, 120. old.), feltérképezve koruk egész helyzetét. Az ún. „csütörtöki beszélgetések” e két kiemelkedő személyiséggel rendszeressé váltak és egészen 1948-ig tartottak. E beszélgetések jegyzőkönyveként készült a *Biblia és romantika*, ill. a *Dokumentumok és megjelent írások* c. feljegyzései (1945–1947; uő: *Tény és titok*, 1999, 106–159. old.). • 1947-ben Kemény Katalinnal mint szerzőtársával adta közre a *Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon* c. tanulmánykötetét, amely életében az utolsó publikációja lett. A könyvet →Lukács György bírálattal illette, „Nyugaton divatos ellenforradalmi publicisztikaként” jellemezte (Lukács György: *Az absztrakt művészet magyarországi elméletei. Fórum*, 1947, II, 9, szeptember). Noha Keszi Imre (1910–1974) az *Antologia humana* munkatársa volt, a Kommunista Párt irodalmi szószólójaként gunyoros glosszát tett közzé ~ sorozatszerkesztői tevékenységét megkérdőjelezve (uő: *Egy állami intézmény, amelyet ideje lenne államosítani: az Egyetemi nyomda kultúrpolitikája, Szabad Nép*, 1948. április 25., 11. old.). Ezután ~ nyomtatásra előkészített köteteit bezúzták, 1948-ban a nagyarányú közalkalmazotti létszámcsökkentés keretében állásából felfüggesztették, 1949. március 1-i hatállyal nyugdíjazták (az ún. B-lista alapján, amely államháztartási okokra hivatkozva a politikailag megbízhatatlanok eltávolítására irányult). • ~ ekkor földműves igazolványt váltott ki, Szentendrén sógora kertjében dolgozott. Ebben az időszakban sorra születtek esszékötetei, *A bor filozófiája* (1947, megjelenés: 1988), *Unicornis* (1948, megjelenés: 1987), *Silentium* (1949, megjelenés: 1987), *Tabula Smaragdina* (1947–1950, megjelenés: 1994), *Mágia szutra* (1950, megjelenés: 1994). Ekkor írta főművét, nagyszabású regényét, a *Karnevált* is. A regénnyel egyidőben vetette papírra a *Regényelméleti fragmentumot* (1948, megjelenés: 1994), amely a *Karnevál* elméleti megalapozása. Ebben Kierkegaard életművére hivatkozik: „Kierkegaard volt az, aki a gondolkozást teljes egészében személyessé tette. Ő vezette be a szubjektumot a filozófiába úgy, hogy azt onnan többé kizárni nem lehetett. Ez a regénynek, mint formának a végleges áttörése.” (Uő: *Regényelméleti fragmentum*, 1994, 305. old.). A *Karnevál* hét fejezetben, regényformában foglalja össze ~ bölcséletét, etikai tanítását. Morális üzenete a morállal szembeni distancián alapul, középpontban a személyes sors, ill. az →élet megformálásának kérdései állnak. A humorral és íróniával átszőtt regény egyszerre kéri számon az olvasón az önreflexiót, a kritikai álláspontot, a történettel való azonosulást és a →morális metamorfózist. A →személy lesz az →igazság hordozója, akinek a sors minden csomóját fel kell oldani. Ez a tanítás az életmű egészen átível, a *Karnevál* mellett jelen van a kései művek mindegyikében, a *Mágia szutra* mellett a *Patmosz* c. kötet esszéiben is (lásd lentebb). Ez a fejlődésvonal, a válsággal kapcsolatos útkeresés korszakát követően a →kinyilatkoztatás felől az élet felé, ill. a →metafizikai hagyomány birtokbavétele felől az „életrendi alkalmazás” felé, azaz az úgynevezett *realizálás* felé ível. A realizálás a hagyományban foglalt tanítás életrendi (→praxis) alkalmazása, két követelménye a transzparens exisztencia (a nyílt, fedetlen egyedi létezés) és az univerzális orientáció (az egyetemes tájékozódás) igénye. A *realizálás* szinonimái a *metanoia* (megtérés, fordulat), a *reintegráció* (az eredeti antropológiai alapállás megvalósítása) és a *transzmutáció* (az átlényegülés, átváltozás az imagináció révén). Az imagináció – amelyet Jakob Böhme (1575–1624) munkáiból vett át – „az akarát mágikus pontja, az elhatározás (választás, válság) helye.” (Hamvas Béla: *Mágia szutra*, i.m., 30. bekezdés). • 1951-ben ~ gazdálkodó életformája a gazdasági korlátozások miatt fenntarthatatlanná vált. Az állandó politikai zaklatás elől

menekülve raktárosi és segéd munkási állást vállalt Inotán, Tiszapalkonyán, majd Bokodon az Erőműberuházó Vállalatnál. Ebben az időben született meg időskori főműve, a *Patmosz* (első kötet: 1958–1963, megjelenés: 1992; második és harmadik kötet: 1964–1966, megjelenés: 1992). Az 1956-os időszakot örökítette meg a *Nem mind arany, ami réz* c. satirikus vígjátékában (1956–1957, megjelenés: 2016 [Hamvas Béla: *Nehéz nem satírárt írni*, 2016, 1–11. old.]). • ~ kései regényei a háború utáni társadalom fontos problémáival foglalkoznak. Fő kérdésük, hogy milyen esélyei maradtak a normális életnek. Regényei (*Szilveszter*, 1957; *Bizonyos tekintetben*, 1960–1961; *Ugyanis*, 1966–1967; megjelenés egy kötetben: 1997) az életmű összefoglalásának is tekinthetők, a modern diktatúra gátlástalan, erkölcstelen világát, a létezés teljes korrumpálódását mutatják be. Az összegző évek írásainak szerves része a művészetelmélettel foglalkozó *Őt meg nem tartott előadás a művészetről* (1965, megjelenés: 2014) c. esszéje, amelyben a művészetet a legmagasabb szintű emberi élettechnikának nevezi, amely a realitás ellenszereként beavatás a valóságba. • ~ életműve a magyar irodalom és filozófia kiemelkedő, meghatározó alkotása. A szerző életútja, alkotásainak hányatott sora, de nemkülönbön személyes kapcsolatainak sokfélesége, tanítványainak nagy száma jelentőségét szinte felmérhetetlenné növeli. Egyszerre volt autodidakta és szakember, kívülálló és dilettáns, nyelvtudós és bölcselő. Művei alapján az egyik legjelentősebb, valaha élt magyar filozófus; regényei alapján az egyik legjelentősebb szépirodalmi alkotó. Mint egyetemes kitekintésű, egzisztencialista felfogású, tradicionalista és vallási gondolkodó az 1945 utáni korszak egyik leginkább elnyomott, kirekesztett személyisége, akit a hivatalos → marxizmus vezetői közellenségnek tekintettek, életét, alkotását minden módon akadályozták. Az 1956-os forradalom után ~ maradéktalanul elvetette a kialakult rendszert, s rezignált megvetéssel szemlélte azokat, akik a kialakuló, manipulatív diktatúra vezetőinek behódoltak, azokkal együttműködtek. Ez a körülmény mégsem tette lehetetlenné munkássága folytatását, sőt kiteljesedését a halálát megelőző két évtizedben, ill. személyes tanítványai sorát is gyarapította. → Weöres ~t mesterének tekintette, s ezt *A teljesség felé* c. disszertációjában így fogalmazta meg: „Hamvas Bélának, mesteremnek köszönöm, hogy megírhattam ezt a könyvet: ő teremtet bennem harmóniát. E könyv arra szolgál, hogy a lélek harmóniáját megismerhesd, és ha rád tartozik, te is birtokba vehesd. Az itt következők nem újak, nem is régiek: megfogalmazásuk egy kor jegyeit viseli, de lényegük nem keletkezett és nem múlt. Aki a forrásvidéken jár, mindig ugyanez virágokból szedi csokrát.” (uo., 1945, 3. old.). ~ ismertebb tanítványai között találjuk Darabos Pál (1931–2012) könyvtárost, Molnár Sándor (1936–2022) festőművészt, Czákó Gábor (1942–2024) író, Miklóssy Endre (1942–2018) építészt, Dúl Antal teológust és László András (1941–2024) valláskutatót. Az állampárti vezetők jórésze ugyancsak visszatérően olvasta, tanulmányozta ~ munkáit; az egyetemi oktatásban már az 1990-es évek elején megjelent (Szilágyi Imre [1933–1999] kandidátus előadásaiban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Filozófia Tanszékén). ~ ma is a legtöbbet olvasott magyar gondolkodók közé tartozik, akinek munkássága az akadémiai alaposság határvidékén, az esszéisztikus-alkotói felfogás pulzáló körében helyezhető el. Hatását nem kis részben sajátos, erőteljes írói stílusa, ill. hatalmas kiterjedésű, még ha sokszor csak érintőleges tárgyi ismerete magyarázza. Ez utóbbiból ered, hogy a gondolkodástörténet nagy alkotásai és alkotói először ~ ismertetésében, hivatkozásaiban jelentek meg magyar nyelven, ami gyakran külön irányzatok, szellemi törekvések kialakulásához vezetett idehaza (pl. Guénon hazai ismertségét ~ munkái indították el). Alakja a német irodalomban Nietzsche emlékeztet, aki ~ számára sok tekintetben példaképként szolgált, noha ~ visszatérése az evangéliumi lelkiséghez már a világháború megrázó élményéből következett. ~ továbbá az egyik legtöbbet fordított magyar gondolkodó, munkái számos nyelven megjelentek és ma is nagy hatást gyakorolnak. A nyugati filozófiai gondolkodás jelentős alakjaival összevetve ~ sajátos, eminens, nagyszabású gondolkodónak minősül, aki ugyan nem törekedett rendszerességre, de fő gondolati törekvései műveiből világosan kivehetők. Annak az univerzális tájékozódásnak képviselője, amely a XIX-

XX. sz. fordulóján formálódott meg Közép-Európában mint kulturális-szellemi csomópontban, amelyben a keleti, déli és nyugati hagyományok új alakot öltve egységesültek és mutattak fel továbbfejlődési lehetőséget a nyugati szellemiség számára. Ennek párhuzamaként említhetjük a közép-európai zenei világot, amely hasonlóképpen egyesítette magában a különböző törekvéseket és formált meg újszerű zenei univerzumot. ~ alakja e körben →Bartókhhoz hasonlítható, aki a szintéziseken túlmenően zavarba ejtően merész újításokkal alakította a zenetörténelmet. ~ azonban megmaradt a pannon táj génuszainak körében (lásd uő: *Az öt génusz*, 1940; megjelenés: 1996), s munkásságát ebből a középpontból kívánta kifejteni. • Az 1960-as években ~ feladatot kapott a Király István (1921–1989) által elindított *Világirodalmi lexikon* munkálataiban. Ahogyan a lexikon irányítását átvevő, majd befejező →Szerdahelyi István fogalmazott a zárókötetben: „Megszólaltattuk az 1948 után elhallgattatott, s később a szellemi élet periferiájára szorult olyan szakírókat, amilyen Baránszky-Jób László, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor volt.” (uő [főszerk.]: *Utószó = Világirodalmi lexikon*, XVIII. kötet [Z-Index], 1991, 11. old.). ~ szerepel a lexikon VII. kötetében (1982; lectionarium, legenda, litánia, mágikus irodalom szócikkek szerzőjeként), ill. a XVIII. kötetben (a zsoltárok szócikk egy bekezdésének szerzőjeként). ~ életműkiadása az 1980-as évek elején kezdődött, amikor a szocialista rendszer gyengülésének következtében – néhány puhatolózó, folyóirat-kiadás után – elkezdtek megjelentetni műveit, először *A világválság* c. esszéjét nyomtatták újra 1983-ban (az említett Gondolkodó magyarok sorozatban), majd a Magvető kiadó adta közre a *Karnevált* két kötetben, 1985-ben (Nagy András [1956–] sokszor önkényes, cenzúrázó szerkesztésében). ~ széles körű befogadásának döntő eseménye volt a szombathelyi *Életünk* folyóirat Hamvas Béla Emlékszáma (1987, 9), amelyben az első átfogó, ill. személyes értékelések is megjelentek. A lapszám szerzői között szerepel Spiró György (1946–), Esterházy Péter (1950–2016), Szöcs Géza (1953–2000), ill. Kemény Katalin és Dúl Antal. A teljes életműkiadást az utóbbi személy indította el, s a kiadott kötetek száma 2024-ben 33. A szerzői hagyatékot először a Hankiss Ágnes (1950–1921) által megalapított Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet (2003–2022) kívánta felkarolni, ez a kísérlet szerzői jogi kérdések miatt nem járt sikerrel. Az életművet jogtisztta körülmények között ma a Hamvas Béla Hagyatékkezelő gondozza, mely az eredeti gépiratok alapján az életmű teljes kiadására törekszik, amelyen belül, a Hamvas Béla Kiskönyvtár sorozatban, a legnépszerűbb műveket is közreadja. Az életmű teljes áttekintését és értékelését továbbra is megnehezíti, hogy nem készült el a minden megjelent, kézirat, ill. lappangó műre kiterjedő ~bibliográfia.

További irodalom:

Kemény Katalin: *Az ember, aki ismerte saját neveit* (1990);
 Darabos Pál: *Hamvas Béla. Egy életmű fiziognómiája*, I–III (2002);
 Hanák Tibor: *Az elfelejtett reneszánsz* (1993);
 Thiel Katalin: *Maszkjáték. Hamvas Béla Kierkegaard és Nietzsche tükrében* (2002);
 Szántó F. István: *A hüperioni hang* (2007);
 Dúl Antal: *Éthosz anthropo daimon* = Ambrus Lajos (szerk.): *Krízis és karnevál. Hamvas Béla emlékezete* (2009, 11–25. old.);
 Kurucz Anikó: *Hang, szó, személy. Hamvas Béla nyelv gondolkodásának filozófiai és poétikai aspektusai* (2022).

Thiel Katalin